

تقدیم به:

برادر عزیزم عباسعلی طلائی

پیشگفتار

فاصله زمانی بین قرن پانزدهم و هشتم قبل از میلاد از نظر باستان‌شناسی و بررسی تحولات و دگرگونیهای فرهنگی فلات ایران از اهمیت بسیاری برخوردار است. در این دوران ساختار فرهنگی، دینی و معیشتی مردم ساکن ایران متحول گشت و شالوده فرهنگ و تمدن آینده این سرزمین بزرگ ریخته و به مرور در سده‌های بعدی با ظهور اولین حکومتها (ماننا و ماد) زمینه‌های لازم برای ظهور اولین و بزرگ‌ترین امپراتوری جهان (هخامنشی) فراهم شد.

این تحولات و دگرگونیها حکایت از پیشرفت فرهنگ و تمدن در جامعه متحول ایران آن روزگار دارد که در نهایت باعث تغییراتی در روابط تاریخی، سیاسی و اجتماعی شده است. در آغاز این دوران (حدود ۱۵۰۰ ق.م.) با کشف طریقه ذوب آهن و استفاده وسیع از آهن در اوایل هزاره اول قبل از میلاد تحولات اقتصادی چشمگیری در زندگی مردم ساکن فلات ایران به وجود آمد. بررسی همه‌جانبه این فرایند و شناسایی عوامل مهم و اساسی در دگرگونیهای فرهنگی یادشده کاری است چندسویه و دشوار که همکاری و همگامی متخصصان باستان‌شناس، زبان‌شناس و مورخان هنر را لازم و ضروری می‌سازد.

هدف از تألیف این کتاب روشن کردن مسائل بسیار پیچیده و مهم مربوط به زبان‌شناسی و هنر این دوران نیست، بلکه تحقیقی درباره باستان‌شناسی قرن پانزدهم تا هشتم قبل از میلاد ایران است. تذکر این نکته نیز ضروری است که در فصل اول

فرهنگهای ایران بین سالهای ۲۰۰۰-۱۵۰۰ ق.م. بررسی شده است تا معلوم شود قبل از شروع تحولات فرهنگی در حدود ۱۵۰۰ ق.م. چه وضعیت فرهنگی در فلات ایران و چه رابطه‌هایی بین ادوار پیشین و این دوران وجود داشته است. بدین ترتیب دانشجویان رشته باستان‌شناسی که این کتاب عمدتاً برای مطالعه آنها در درس «باستان‌شناسی و هنر ایران در هزاره اول قبل از میلاد» نوشته شده است، می‌توانند دید وسیع‌تری نسبت به مسائل باستان‌شناسی این دوره پیدا کنند؛ بنابراین تألیفی که به خواننده عرضه می‌شود کتاب درسی هنر هزاره اول نبوده بلکه بیشتر تحقیقی درباره باستان‌شناسی این دوره است. البته بعضی از مسائل هنری و زبان‌شناسی و تاریخی این دوران به صورت خلاصه بیان شده است با اینکه می‌توان از لحاظ ادای حق مطلب به شکل بازتری از آنها سخن گفت.

درباره بسیاری از مسائل باستان‌شناسی هزاره اول قبل از میلاد ایران می‌توان نظر دیگری جز آنچه گفته شده است ابراز کرد. کمبود داده‌های باستان‌شناسی و اختلافی که در مورد تاریخ‌گذاری آنها وجود دارد، هر پژوهشگر باستان‌شناسی را مجبور می‌سازد که میدان فرض و گمان را گسترش دهد. گرچه سعی کرده‌ایم فرضیات و نظریات را بر داده‌های بسیار مثبت و بی‌غرض باستان‌شناسی مبتنی سازیم، با این حال کتاب حاضر نیز از فرض و حدس به دور نیست. نگارنده به هیچ وجه مدعی نیست که چهارچوب باستان‌شناسی هزاره اول قبل از میلاد ایران را پی‌ریزی کرده است و آرزومند است کتاب حاضر نه سخن آخر بلکه سرآغاز پیدایش تحقیقات جدید در این باره باشد. از این نظر امید است که در آینده مسائل باستان‌شناسی و دیگر مطالب مربوط به هزاره اول قبل از میلاد ایران، اعم از آنچه در این تألیف آمده یا نیامده است مورد پژوهش باستان‌شناسان ایرانی قرار گیرد.

این کتاب در سه فصل به هم پیوسته تنظیم گردیده است؛ به طوری که قبلاً نیز اشاره شد در فصل اول فرهنگهای ایران بین سالهای ۲۰۰۰-۱۵۰۰ ق.م. با استفاده از داده‌های موجود باستان‌شناسی بررسی شده است. در فصل دوم که از لحاظ موضوع تخصصی‌تر است وضعیت فرهنگی ایران در فاصله زمانی قرن ۱۵ تا ۸ ق.م. (عصر

آهن) مورد مطالعه قرار گرفته است و درباره موضوعاتی از قبیل گاه‌نگاری، لایه‌نگاری، مشخصات مهم‌ترین محوطه‌های باستانی و تاریخچه مطالعات باستان‌شناسی این دوره در فلات ایران گفتگو شده است. همچنین فرضیه‌ها و نظریات ارائه شده، مشکلات و پیچیدگیهای مطالعات باستان‌شناسی این دوره و مسئله مهم مهاجرت ایرانیان به فلات که در این دوره به وقوع پیوسته، با استفاده از داده‌های باستان‌شناسی و مدارک مکتوب بررسی و نقد شده است.

فصل سوم به تجزیه و تحلیل داده‌های باستان‌شناسی مربوط به این دوره اختصاص داده شده که اغلب از حفاریهای کنترل شده به دست آمده‌اند. یادآوری این نکته لازم است که در این فصل چهار گروه از اشیاء و داده‌های این دوره (اشیاء فلزی، سفال، بقایای معماری و قبرها) که منسجم‌اند و می‌توان آنها را از لحاظ کیفی و کمی طبقه‌بندی کرد تجزیه و تحلیل شده‌اند؛ البته غیر از اشیاء و آثار یاد شده، آثار دیگری نیز از حفاریهای مربوط به این دوران به دست آمده که از نظر کمی چندان قابل توجه نیستند. به‌طور کلی این فصل کتاب بر آثار و منابع باستان‌شناسی مبتنی است.

حسن طلائی

شهریور ۱۳۷۳